

לראות פני שכינה לביורו הקשר בין עם ישראל לארצו

מבוא
"גר יהיה זרעך"
גלות לכתחילה
חטא הארץ
הקודש שבטבע
גוף ונשמה כאומה
שתי קדושות
ארץ הברית

מבוא

בשנים האחרונות עבר עם ישראל ארועים קשים וכואבים של קריעת חלקי מולדת. ומסירתם לידי זרים. מתוך אמונה שלימה שכל תהליך המתרחש בעולם, ובמיוחד בישראל, אינו מקרי אלא חלק ממהלך אלוקי כללי, אנו נדרשים להבין מה עומד מאחורי החולשה והמבוכה של עם ישראל בקשר לארצו. לפני כמאה שנה, החל לשטוף את העולם היהודי גל של עליה ותנועה לכיוון ארץ ישראל. יהודים עשו זאת מתוך תחושה טבעית ועמוקה, אף אם לעיתים לא מוסברת, של שייכות ומשיכה לארץ הקדושה. הקשר לארץ היה אינסטינקטיבי ופשוט ונבע מדחף פנימי שמקורו נעלם מן העין. הרוח הגדולה הזו, רוח הקוממיות הגאולית של התעוררות עם ישראל ושיבתו לחייו המקוריים והעצמיים החזיקה במדינת ישראל עוד שנים רבות, אך לאחרונה נראה שהרוח הגדולה, וכל תחושות האידיאליזם שהפיחו חיים באומה המתה, הולכים ונחלשים. האם נוכל לבוא לידי מסקנה, חלילה, שהאומה המתעוררת שבה לתרדמתה, הגו הזקוף חוזר ונכפף, הגאווה הלאומית משתפלת? ואנו עונים נחרצות, שעם ישראל חי וקיים לעולמי עולמים! האומה הישראלית שנולדה מחדש עוברת תהליך של התבגרות, הצללים והחושך מעידים על אורה גדולה, הכאבים העזים מבשרים על לידה ויצירה חדשה. קשר האומה לארצה דורש ביורו מעמיק, לא עוד קשר טבעי, אינסטינקטיבי, כי אם קשר מודע והכרתי:

"כל מה שהעולם מתבסס ורוח האדם מתפתח בקרבו, רואים אנו את החיים עוברים מן המצב האינסטינקטיבי אל מצב ההכרה... תיכף ומיד כשהשכל מתעורר אפילו מעט, אף על פי - וגם מפני זה - שעדיין איננו מספיק להכריע ולהורות בתוקף את דרך החיים, הרושם השלילי של סתירת המצב הקודם כבר נגלה וניכר. וגם זה הוא לטובה ולשכלול, כדי שמתוך חפץ הקיום הכללי, שאיננו זר גם לשכל, יעזר בזה גם הוא, והמצב החדש המעולה, מצב ההכרה,

ימהר על ידי זה ויבוא ויתבסס על המצב הקודם, עד שלא יגיע אותו הרושם השלילי למדה גדולה מאוד".¹

יש לנו אחריות גדולה על המהלכים העוברים על האומה השבה לארצה, עלינו לעסוק בבירור והעמקה של משנתנו הגאולית, לעזור ולהפחית את כאבי המעבר בין האינסטינקט להכרה. לתהליך שעובר על האומה הישראלית יש השפעות גם על עמידתנו אל מול אומות העולם. כל חולשה ויאוש העוברים על עם ישראל בעת האחרונה, ומתבטאים בנכונות לחתוך בבשר החי ולמסור חלקים מארצנו, נובעים מחסרון בהעמקת הדברים, וככל שנעמיק יותר בהבנה מהו עם ישראל ומה סוד קישורו לארץ ישראל, כן נסיף כח ואומץ ונתגבר על כל כוחות הרשעה הקמים עלינו מקרב אומות העולם. דברים מעין אלו אומר הרב חרל"פ² בהסברו על פירוש רש"י הראשון בתורה:

"אמר רבי יצחק, לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ'החדש הזה לכם', שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל, ומה טעם פתח בבראשית, משום 'כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים', שאם יאמרו האומות לישראל, ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבע אומות, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישרה בעיניו, ברצונו נתנה להם, וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו" - והאמרה הזו היא תדירית, ובכל פעם שבני ישראל מתקרבים לארץ קדשם, באים העמים וטוענים, ליסטים אתם, לנו הארץ ולא לכם, ורק כשישראל אווזים בהכרת 'כח מעשיו הגיד לעמו', רק אז מסתתמות טענותיהם של העמים, וגם זאת היא מפלאי הפלאות, שלא נאמר 'כח מעשיו הגיד לעמים', כי אם 'כח מעשיו הגיד לעמו', שאם בני ישראל יודעים ומכירים כח מעשיו, כבר מסתתמות טענותיהם של האומות...

על כן בחרתי לכתוב מאמר העוסק בזוית מסויימת בקשר בין עם ישראל לארצו דרך הבטחת הארץ לאברהם וחרעו בברית בין הבתרים. אין במאמר זה משום סיכום העניין ומיצויו, אלא ליקוט רסיסי טל אורות מתורתנו הקדושה, והעניינים ראויים להרבה ביאור והעמקה, 'תן לחכם ויחכם עוד'.

¹ מאמרי הראי"ה עמ' 29 'לתקופת המעבר'.
² מעיני הישועה חלק ג' פרק ל"ג.

”גר יהיה זרעך”

”אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד: ויאמר אברם אדני ה' מה תתן לי ואנכי הולך עירי ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר: ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי: והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך: ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם ויאמר לו כה יהיה זרעך: והאמן בה' ויחשבה לו צדקה: ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה: ויאמר אדני ה' במה אדע כי אירשנה: ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ותר וגחל: ויקח לו את כל אלה ויבחר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו ואת הצפר לא בחר: וירד העיט על הפגרים וישב אתם אברם: ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשכה גדלה נפלת עליו: ויאמר לאברם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה: וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכש גדול: ואתה תבוא אל אבתך בשלום תקבר בשיבה טובה: ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה: ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה: ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת: את הקיני זאת הקניזי ואת הקדמני: ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים: ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבوسی”³.

המקום הראשון בתנ"ך בו מחכרת גלות מצרים הוא בפרשת לך-לך במעמד ברית בין הבתרים, שם מבשר הקב"ה לאברהם אבינו על גלות העתידה לבוא לבניו. ראשוני המפרשים עוסקים שם בשאלה מהו הגורם לגלות מצרים, או בלשון המהר"ל: "על מה חרי האף הגדול הזה שהיה אומר לו הקב"ה כך?". נסקור שלוש שיטות מרכזיות המציעות תשובות שונות לשאלה זו:

א. שיטת הרמב"ן:

”ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו, והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו, כי יש באלהים כח לעזור ולהציל. גם יציאתו מן הארץ, שנצטווה עליה בתחילה, מפני הרעב, עון אשר חטא, כי האלהים ברעב יפדנו ממות. ועל המעשה

³ בראשית פרק ט"ו.

הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה, במקום המשפט
שמה הרשע והחטא⁴.

הרמב"ן תולה באברהם אבינו שני חטאים ששרשם אחד ורואה אותם
כסיבה לגלות מצרים. הראשון הוא עצם ירידת אברהם למצרים בימי
הרעב בארץ כנען, הרמב"ן מפרש מעשה זה כחטא משום שנסיון אברהם
לדאוג לעצמו בדרך טבעית מצביע על חסרון בבטחונו בבורא העולם,
אברהם היה צריך להשאר בארץ ולבטוח באלוקיו שידאג לכלכלתו בימי
הרעב הקשים, בלי להעסיק עצמו בשאלות מיותרות. החטא השני הוא
בציווי אברהם לשרה "אמרי נא אחותי את"⁵ בשעת הירידה למצרים, גם
מעשה זה כקודמו מצביע על חוסר בטחון, משום שהיה על אברהם
לסמוך על הקב"ה שיציל אותו מידי המצרים הרשעים הרוצים
בהכחדתו.

בבסיס שני המעשים עומד חטא אחד והוא פגם במידת הבטחון של
אברהם אבינו. ייתכן שהרמב"ן הגיע למסקנתו מפשט הכתובים, שהרי
כל מעמד ברית בין הבתרים התחיל משאלת אברהם "במה אדע כי
אירשנה", שהיא כשלעצמה מצביעה על רמה מסויימת של חוסר בטחון,
מה עוד שאמירה זו באה בניגוד משווע לגילוי האמונה של אברהם שני
פסוקים קודם לכן "והאמן בה' ויחשבה לו צדקה". הפגם הזה במידת
הבטחון של אברהם אבינו, הוא לדעת הרמב"ן החטא שהביא לעונש
גלות מצרים.

ייתכן שהמקור לדברי הרמב"ן הוא בזהר על ירידת אברהם למצרים:

"אמר רב יהודה תא חזי, בגין דנחת אברהם בלא רשו, אשתעבידו
בניו במצרים, ארבע מאה שנין, דהא כתיב, 'זיירד אברהם מצרימה',
ולא כתיב 'רד מצרים'..."

תרגום הסולם: אמר רב יהודה בוא וראה, משום שירד למצרים בלי
רשות, נשתעבדו בניו במצרים ארבע מאות שנים. שהרי כתוב זיירד
אברהם מצרימה ולא כתוב שאמר לו הקב"ה, 'רד מצרים'...

ב. שיטת האברבנאל:

"הנה נתתי בזה סבת גלות מצרים יותר ישרה מכל הסבות ששערו
קדמונינו ז"ל, שהיה על עוון בני יעקב במכירת יוסף אחיהם בבואו
לראות את שלום הצאן ובהיותם רועים בצאן ומכרו לעובדי הצאן
ושחטו שעיר עזים מן הצאן ועשו מה שעשו בו".

⁴ שם פסוק י'.

⁵ שם פסוק י"ג.

⁶ זהר בראשית דף פ"א ע"ב.

⁷ בראשית פרק ט"ו.

האברבנאל תולה את קולר הגלות בחטא מכירת יוסף על ידי האחים. ייתכן, שהאברבנאל נשען בדבריו על הגמרא במסכת שבת⁸:

"ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו - נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר יורדו אבותינו למצרים".

למרות שמצאנו לדברי האברבנאל מקור בחז"ל, מתעוררת לנו קושיה על דבריו, הכיצד מכירת יוסף גרמה לגלות מצרים והרי הגלות נגזרה הרבה שנים קודם להולדת השבטים, במעמד ברית בין הבתרים?! האברבנאל נדרש לשאלה זו, ועונה עליה על ידי הסברת הפרדוקס המפורסם בעניין ידיעה ובחירה, שלא פה המקום להכנס לפרטיו ועל כן לא נרחיב בתשובתו.

ג. שיטת המהר"ל:

המהר"ל נדרש לשיטתו בספרו גבורות ה"⁹.

בפתח דבריו מביא המהר"ל את שיטת הרמב"ן והאברבנאל ובלשון חריפה ביותר דוחה אותם, לאחר שמערים עליהם קושיות. על הרמב"ן הוא מקשה, שאם אכן 'אמרי נא אחותי את' היה חטא, לא ייתכן שאברהם היה חוזר שוב על אותו מעשה גם ברדתו לגרר, מה עוד שיצחק משתמש בו בהמשך, הכיצד, והרי על חטא זה נענש אברהם!?

את קושייתו על האברבנאל נביא כלשונה:

"ודברים אלו הם דומים לצורה המצוירת על הכותל, אשר המצייר מיפה אותה ובשרד יתאר אותה, עד שכאשר יראה הרוואה מרחוק יאמר שיש בה רוח חיים, וכשקרב אליה הנה הוא דבר צבוע, וכל רוח אין בו כך הם אלו הפירושים. כי כאשר האדם ידקדק בזה לומר שישראל באו בגלות בשביל מכירת יוסף, ימצא שזה הפך משמעות הכתוב, שהקדוש ברוך הוא אמר לו לאברהם קודם לידת השבטים ידוע תדע כי גר יהיה זרעך ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, וכל מי שיש לו עינים לראות יראה, כי סבת המכירה כדי שיבא לירידת מצרים, שכן דרשו במקומות הרבה וישלחיהו מעמק חברון מעצה עמוקה של צדיק הקבור בחברון שנאמר לו כי גר יהיה זרעך, והנה היה השעבוד של מצרים סבה למכירה לא שתהא המכירה סבה לשעבוד. והתפארו שמצאו סבה בענין הגלות יותר ממה שנאמר בכל דברי רבותינו ז"ל אשר נביא את דברי חכמתם אחר כך".

⁸ דף י"ע"ב.

⁹ גבורות השם פרק ט'.

טענות המהר"ל כנגד שיטת האברבנאל לא סותרים את הגמרא שהבאנו לעיל כמקור אפשרי לדברי האברבנאל. אמנם כבר מוחלט היה משמים שבני ישראל יתגלגלו למצרים. אך הדבר יכול היה להעשות בצורה יותר עדינה ממה שנעשה, ולא על ידי קנאה, שנאה ומריבות, מה שנגרם כתוצאה מהעדפת יוסף על פני יתר בני יעקב.

הסברו החלופי של המהר"ל לסיבת הגלות מבוסס על גמרא במסכת נדרים¹⁰:

"אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר: מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים? מפני שעשה אנגרייא בת"ח, שנאמר: (בראשית י"ד, י"ד) וירק את חניכיו ילידי ביתו, ושמאל אמר: מפני שהפריח על מדותיו של הקב"ה, שנא': (שם ט"ו, ח') במה אדע כי אירשנה, ורבי יוחנן אמר: שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה, שנאמר: (שם י"ד, כ"א) תן לי הנפש והרכוש קח לך".

העולם נברא על מנת לגלות בו את יחודו של הקב"ה, תכליתו היא ש'ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד', והאומה שעליה נקרא שם ה' ובאמצעותה יתפרסם שמו בעולם היא האומה הישראלית. אברהם אבינו גילה בחטאו שקיים אצלו חסרון יסודי באמונה שמעכב את התגלות ה' על ידו. אברהם אבינו הקים את תלמידי החכמים שלו מספסלי הישיבה לשדה הקרב מפני שהאמין שרק כך תבוא לו ישועת ה', אך אם לא היה מערב אותם במלחמה, היה מנצח באופן ניסי וכך היה מתפרסם שם ה' בעולם ומתגלה יחודו. מטרת גלות מצרים היא מטרה כלל עולמית שבאה להשלים חסרון שהתגלה באברהם חרעו על ידי החטא, חסרון בעל השפעה על התקדמותו הרוחנית של העולם כולו:

"וזה שם יתברך רוצה שיהיה שמו נודע בכל העולם ויאמינו בו ולפיכך נשתעבדו בניו ד' מאות שנה, ואח"כ יצאו בנסים ונפלאות עד שגרים הרבה באים להתגייר ולהאמין בו כדכתיב (שמות י"ב) וישמע יתרו וגו', וכן ברחב הזונה ועל זה נאמר (שיר השירים א') שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך. הרי שלשה דברים אלו כלם הם מגיעים אל האמונה... כי בודאי מצד עצמו ראוי שיהיה מתפרסם מציאות השם יתברך בעולם, כי מה היה נחשב העולם אם לא נודע ונתפרסם מציאותו יתברך בעולם, רק שצריך חטא מה להוציא דבר אל הפעל, דסוף סוף היה שיעבוד וצרה, ואין זה בלא חטא, ודבר כזה אין צריך רק חטא מעט וקטן להכריע, ודבר זה מבואר מאוד למי שיבין".

¹⁰ דף ל"ב ע"א.

גלות לכתחילה

כל הסברי המפרשים שהבאנו, יוצאים מנקודת הנחה שהגלות באה כעונש על חטא, כלומר הגלות היא בדיעבד. אנו רוצים להציע שיטה רביעית שעל פיה באה הגלות בכוונה תחילה ולא כתוצאה ממעשה זה או אחר של אברהם. כמובן שאיננו חולקים על גדולי חכמינו הראשונים, אלא אנו מבינים שלגלות מצרים, כמו לכל דבר בעולם, יש כמה צדדים וכל אחת מהשיטות מדגישה צד אחד על פני השאר, אנו בחרנו להציג את גלות מצרים כהכנה ולא כתוצאה. המהר"ל הוא הקרוב ביותר לגישה זו מבין המפרשים שהבאנו, בכך שאמר שהחטא הוא סימן לחסרון אצל אברהם ורעו הדורש תיקון והשלמה, ולא סיבה ישירה לגלות. גם ללא החטא היתה נדרשת הגלות, והחטא רק חשף את החסרון לעינינו.

לשם הבנת השיטה ה'לכתחילית' של גלות מצרים נעיין שוב בברית בין הבתרים, לאחר שחלקנו את הפרק לקטעים על פי ענינם לענ"ד:

הבטחת ה': ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה:

שאלת אברם: ויאמר אדני ה' במה אדע כי אירשנה:

הכנה למעמד קבלת התשובה: ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ותר וגחול: ויקח לו את כל אלה ויבחר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו ואת הצפר לא בתר: ויירד העיט על הפגרים וישב אתם אברם: ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשכה גדלה נפלת עליו:

תשובת ה': ויאמר לאברם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה: וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכש גדול: ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה: ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה:

סיכום המעמד: ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה: ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת: את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמני: ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים: ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגישי ואת היבוסי:

אפשר להבין מפשט הפסוקים, שכאשר אומר הקב"ה "ידוע תדע כי..." זוהי בעצם התשובה לשאלת אברהם "במה אדע". אברהם ביקש סימן לזה שזרעו יהיה מסוגל להתקשר בקשר של עם וארצו אל הארץ

הקדושה והנשגבת, ובורא העולם עונה לו שהגלות תכין את עם ישראל לקבלת הארץ: - במה אדע כי אירשנה?

- ידוע תדע, כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם!

הגישה הזו של ראיית הגלות כדרך להביא את עם ישראל "זרע אברהם אוהבי"¹¹ לקשר עם הארץ אנו מוצאים אצל הרב יעקב משה חרל"פ, בספרו "מעניי הישועה"¹²:

"כשם שהשבת צריכה הכנה, שימות החול מכינים לשבת, כן ארץ ישראל צריכה הכנה להתכונן אליה כדי לקבל את האור הגנוח בקרבה, וההכנה היא בזמן הגלות בחו"ל. וכל זה הוא בזמן שאינם מרוצים מן הגלות ותמיד מצפים לצאת ממנה, ועל ידי זה זוכים להשיג מדרגת קדושתה של הארץ, ומצד זה ישנה מעלה לגלות, שמכין לגאולה ולא"י, וחסרון הגלות הוא מה שמרוצים ממנה, ויש לפעמים שבכח הסט"א להעמיד בגלות הרבה בני תורה ושומרי מצוות ובלבד שיהיו מרוצים מן הגלות, לומר: 'אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי'.

אולם כשמגיע הזמן, והקב"ה נעור ממעון קדשו ורוצה להתדבק בישראל עמו, אז הקב"ה עושה רציעה באחזן למען ישמעו וייראו, לעזוב את הגלות וללכת אל הארץ אשר 'תמיד עיני ה' אלוך בך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה'.

הרב חרל"פ אומר שהגלות מכינה את עם ישראל לקלוט את האור הגדול הגנוח בארץ, והכנה זו מתבצעת רק בזמן שבו עם ישראל סולד מן הגלות ומצפה לצאת ממנה. גם אם נאמר שגלות מצרים איננה רק עונש אלא יש לה עניין עצמי, כהכנה לירושת הארץ, עדיין נותר לנו לברר מהי הפעולה שפועלת הגלות על האומה ולשם מה היא נדרשת.

חטא הארץ

לאחר חטא אדם הראשון, מעניש הקב"ה את השותפים לחטא. בעונש המוטל על האדם מעורבת הארץ ללא כל סיבה, לכאורה:

ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתך לאמר לא תאכל ממנו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חייתך; וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה: בועת אפיק תאכל לחם עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשובי:¹³

¹¹ ישעיהו מ"א, ח'.

¹² חלק ג' פרק ו'.

¹³ בראשית פרק ג' פסוקים י"ז-י"ט.

המדרש על הפסוקים הללו זועק את זעקת האדמה, מדוע ארורה האדמה בעבור האדם, מה חטאה האדמה ומה פשעה?

את התשובה לשאלה זו מוצא המדרש במקום אחר, בבריאת העולם. ביום השלישי לבריאת העולם נברא הצומח, וכך מספרת לנו על כך התורה¹⁴:

ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עשה פרי למיננו אשר זרעו בו על הארץ ויהי כן: ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו ועץ עשה פרי אשר זרעו בו למינהו וירא אלהים כי טוב: ויהי ערב ויהי בקר יום שלישי:

המדרש מעיר את תשומת ליבנו לנקודה מעניינת, כאשר הקב"ה מצווה על הארץ להצמיח עצים נוקטת התורה בלשון: 'עץ פרי עשה פרי', אך כאשר הארץ מקיימת את הצווי ומצמיחה את העצים נוקטת התורה בלשון אחרת: 'עץ עשה פרי'. בצווי הבורא היה העץ עץ פרי, ובמעשה הארץ הוא היה סתם עץ. ר' יהודה במדרש על המקום¹⁵ מסביר שהאדמה חטאה בזה ששינתה מצווי הבורא:

"תני בשם ר' נתן, ג' נכנסו לדין ויצאו ד' מחוייבים, אדם וחיה ונחש נכנסו לדין ונתקלקלה הארץ עמהם, ארורה האדמה שתהא מעלה לו דברים ארורים כגון יתושים ופרעושים חבובים... ולמה נתקלקלה? ר' יהודה בר' שלום אמר שעברה על הציווי, שכך אמר הקב"ה, 'תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עשה פרי', 'עץ פרי', מה הפרי נאכל אף העץ יהא נאכל, והיא לא עשת כן אלא 'ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו ועץ עשה פרי', 'ועץ עושה פרי', הפרי נאכל ואין העץ נאכל".

על פי המדרש, כוונתו המקורית של הקב"ה היתה שגם העץ עצמו יהיה ניתן לאכילה, אך הארץ הפרה את צווי ה' והוציאה עצים ללא טעם שרק פרים ניתן לאכילה. עדיין נותרה השאלה מדוע נענשה הארץ רק לאחר חטאו של אדם הראשון ולא קיבלה את עונשה בנפרד?

לשם הבנת השאלה הזו נצטרך להבין לעומק את משמעות חטא הארץ ובעקבותיו את חטא האדם.

הרב קוק באורות התשובה¹⁶ מתייחס למשמעות חטא הארץ:

"מתחילת הבריאה ראוי היה טעם העץ להיות גם הוא כטעם פריו. כל האמצעים המחזיקים איתו מגמה רוחנית גבוהה כללית ראויים היו להיות מוחשים בחוש נשמתי באותו הגבה והנעם, שעצם

¹⁴ בראשית פרק א' פסוקים י"א-י"ג.

¹⁵ בראשית רבה פרשה ה', י"א.

¹⁶ פרק ו', ד'. רעיון דומה מופיע במעיני הישועה חלק ג' פרק י"ח.

המגמה מורגשת בו כשאנו מציירים אותה. אבל טבע הארץ, התנוודות החיים, ולאות הרוחניות כשהיא נסגרת במסגר הגופניות, גרם שרק טעמו של הפרי, של המגמה האחרונה, האידיאל הראשי, מורגש הוא בנעמו והדרו, אבל העצים הנושאים עליהם את הפרי, עם כל נחיצותם לגדול הפרי, נתעבו ונתגשמו ואבדו את טעמם. זהו חטא הארץ, שבעבורו נתקלה כשנתקלל גם האדם על חטאו.¹⁷

מסביר הרב, שהעץ והפרי משמשים כאן כמשל. העץ בנוי משני חלקים עיקריים - העץ עצמו ופירותיו. הפירות הם המטרה שלשמן ניטע העץ והעץ הוא בסך הכל אמצעי להוצאת הפירות. כל תהליך בעולם מורכב משני החלקים הללו, עץ ופרי, אמצעים ומטרה. אדם היוצא בבוקר לעבודתו ואין לו תכלית בעבודה עצמה, אלא הוא רואה בה אמצעי על מנת להשיג כסף לפרנסת משפחתו, לא יהנה כלל מהעבודה אותה הוא עושה משום שאין לו שום עניין בה, אך כאשר יראה את תלוש המשכורת שלו בסוף החודש הוא יחוש סיפוק רב, שהרי השיג את המטרה שלשמה עבד כל החודש. כך בנוי העולם היום, לא חשים בסיפוק אלא כאשר מגיעים לתכלית.

מסביר הרב, על פי המדרשים שהבאנו, שהתכנית המקורית לבריאת העולם היתה שונה, על פיה גם בשעת העיסוק באמצעים היה האדם טועם את מתיקות התכלית, גם במכשירי המצוה ניתן היה לחוש את נעם המצוה עצמה, אך הארץ בחטאה יצרה את ההפרדה הקיימת כיום.

חטא האדם, כאשר עבר על צווי הבורא ואכל מעץ הדעת היה בנוי באותו דגם של חטא הארץ. הנשמה היא הצד התכליתי שבאדם שלשמו הוא נברא בעולם, והגוף הוא האמצעי לפיתוח ושכלול הנשמה. קודם חטא אדם הראשון ניתן היה להרגיש גם במעשים היומיומיים הפשוטים את התרוממותה הנשגבת של הנשמה, והאדם בחטאו הפריד את הגוף מהנשמה, את הרוחניות מהגשמיות, וכך נוצר מצב בו נראה שהגוף סותר את הנשמה ומתנגד לה, מה שלא היה קודם החטא. חטא אדם הראשון, שהוא בעצם אבי כל חטא הבא בעקבותיו, בנוי בצורה של ניתוק והפרדה בין הנשמה והגוף, במקום שהאדם יתנהג על פי צו האלוקים הוא נמשך אחרי תאוות גופו. כך קרה אצל אדם הראשון שהפר את צווי האלוקים שאסר עליו לאכול מעץ הדעת ואכל מן העץ רק משום ש"תאוה הוא לעינים"¹⁷, וכך קורה אצל כל אדם כאשר הוא חוטא¹⁸:

"בשעה שהאדם חוטא הוא בעלמא דפירודא, ואז כל פרט ופרט עומד בפני עצמו, והרע הוא רע בפני עצמו, ויש לו ערך רע ומזיק.

¹⁷ בראשית ג', ו'.

¹⁸ אורות התשובה פרק י"ב, ה'.

וכשהוא שב מאהבה מיד מתנרץ עליו אור ההויה של עלמא דיחודא, שהכל מתארגן בו לחטיבה אחת, ובקשור הכללי אין שום רע כלל, כי הרע מצטרף אל הטוב לתבלו ולהרים עוד יותר את יקרת ערכו. ובוזה נעשים הזדונות לזכויות ממש".

החטא מצייר תמונת מצב שקרית בה הגוף והנשמה, האמצעים והתכלית, סותרים זה את זה ומתנגדים זה לזה, כמו שעשתה האדמה. במצב המקורי והמתוקן של העולם, הגוף והנשמה נמצאים בהרמוניה, הגוף מכיר בתפקידו ככלי של הנשמה, והנשמה יודעת את תפקידה כמנהלת ומכוונת את הגוף וכך הם עובדים ביחד וכוחות הגוף מתעלים מעצם היותם אמצעים לתכלית הנשמית הגבוהה.

הקודש שבטבע

כאשר חטאה האדמה ביום השלישי לבריאת העולם ולא הצמיחה עץ שטעם עצו ופריו שוים כפי שנצטוותה, לא חטאה עמה ארץ ישראל¹⁹, ולכן ארץ ישראל היא ארץ שבה שורה קדושה גם בחיי החול. משמעות חטא הארץ הוסברה לעומקה בפרק הקודם, ואפשר לכנותו במילה אחת: פירוד. הפרדת הרוח מהחומר, מלחמת הגוף והנשמה, מציאות רצונות זרים אצל האדם העומדים בניגוד למגמה האלוקית, כל אלו הם תוצאה מחטא הארץ.

ארץ ישראל היא ארץ אחדותית ללא שום ניגודים והפכים, בה מתגלה הנקודה הפנימית שבה יש לכל מגמה אחת, ומתוך כך שוררת הרמוניה בין הרוחניות והגשמיות, וכך מסביר הרב חרל"פ²⁰ את מעלתה של ארץ ישראל:

"התכלית המבוקשת היא שהגוף יתעלה ויתקרב אל הנשמה ולא יהיה ביניהם שום נגוד ולא יהיו בבחינת דו פרצופין, הנשמה מושכת לכאן והחומר מושך לכאן, ולדרגה זו אי אפשר לזכות זולת בארץ ישראל... לכן נדרש שגם העבודה לה' תהיה מצד הטבע לאהוב את ה' ומצוותיו, חוקיו ומשפטיו באהבה טבעית, להבין ולהשכיל שגם מצד הטבע הם טובים ביותר מכל חקי העולם, ולעומת מה שבחול' עיקר העבודה הוא בסדר של כבישת היצר והכנעתו..."

¹⁹ "לא כן א"י, שהיא המקום היחיד בעולם שהחטא לא פגמו" מעיני הישועה חלק ג' פרק כ"ב. הרב חרל"פ מביא כמקור לדבריו את הגמרא בזבחים דף ק"ג ע"א: "לא ירד מבול לארץ ישראל", אם נבין שהמבול מחה את פני האדמה על מנת להענישה על חטאה (כך מביא הנצי"ב מוולוז'ין בפרושו 'העמק דבר' בראשית ה', כ"ט, ו', י"ב-י"ג, ז' י"א-י"ז), בוזה שלא ירד מבול על א"י משמע שלא חטאה.
²⁰ מעיני הישועה חלק ג' פרק ט"ז.

לעובד ה' בארץ ה' יש אפשרות להגיע לרמה שבה אין הוא צריך להלחם בתאוותיו ויצריו על מנת ללכת בדרך הישר והטוב, אלא שכל חפצו ותשוקתו, ואפילו תאוות גופו, יהיו מכוונים לעבודת ה', רצון הגוף מתואם בהתאמה מלאה לרצון הנשמה הפנימית. בניגוד לשאר הארצות, בארץ ישראל שורה הקדושה בכלי²¹, בעצים ובאבנים, באדמה ובפירות, כי בה מתגלה הנקודה הפנימית שבה גם החול מתעלה אל הקודש. מעלה כזו גבוהה כמו שיש בארץ ישראל זו מעלה על-טבעית, מעל לרמות הרגילות הקיימות בטבע העולם, יש לה את העוצמה של הקדושה שבטבע, הופעת הנשמה האין סופית והבלתי מוגבלת בתוך הטבע. על מנת לקלוט אור כה חזק, לחיות חיים לאומיים שקשורים עם ארץ כל כך נעלה, צריך הכשרה מיוחדת.

גוף ונשמה באומה

הארץ היא חלק בלתי נפרד מחיי עם, סממן לאומי מובהק. כמו שלאדם יש גוף ונשמה כך לאומה יש גוף ונשמה. הנשמה היא נשמת האומה, המכונה בדברי חז"ל "שר של אומה"²², והגוף של האומה הוא ארצה²³. כל אומה מתקשרת לארצה בקשר של גוף ונשמה, ואומה שלא עברה הכשרה מיוחדת לא תוכל להתחבר לארץ הזו, על כן הבטיח לנו התורה "ושממו עליה אויבכם"²⁴:

"וכן מה שאמר בכאן ושממו עליה אויבכם, היא בשורה טובה מבשרת בכל הגליות שאין ארצנו מקבלת את אויבינו, וגם זו ראייה גדולה והבטחה לנו, כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה

²¹ נביא פה מקצת מן האחרונים שהזכירו את עניין קדושת החומר בארץ ישראל:

ב"ח או"ח סי' ר"ח ד"ה 'זכתב עוד': "...הלא קדושת ארץ הנשפע בה מקדושת הארץ העליונה היא נשפעת גם בפירותיה שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ... וע"כ ניחא שאנו מכניסים בברכה זו יונאכל מפריה ונשבע מטובה' כי באכילת פירותיה אנו ניוונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובתה".

ר' הלל משקלוב בשם הגר"א 'קול התור' פרק א', ז': "ונודע למשגב דברי רבינו: שתי המצוות שהאדם נכנס בהן שלם בכל גופו הן סוכה וארץ ישראל. ורמז נתן לזה בפסוק 'יהי בשלם סכו ומעונתו בציון' - כמו שבסוכה עושה אדם כל עניניו, אוכל, ישן ומטייל, כך גם בא"י יש מצווה בכל מעשה ותיקון אפילו חומרי וארצי, כי בה התכלית מאוחדת עם האמצעים.

חת"ס סוכה ל"ו ע"א ד"ה 'דומה לכושי': "נלע"ד רבי ישמעאל נמי לא אמר מקרא 'ואספת דגנך' אלא בא"י ורוב ישראל שרויין, שהעבודה בקרקע גופה מצוה משום יישוב א"י ולהוציא פירותיה הקדושים ועל זה ציותה התורה 'ואספת דגנך'... וכאלו תאמר לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה ה"נ לא יאמר לא אאסוף דגני מפני עסק התורה".

מעיני הישועה חלק ג' פרקים ט"ז, י"ז, כ"ב.

²² הרצ"ה מסביר את המושג 'שר האומה' בהקשר של נשמת האומה ואופיה היחודי, שיחות לספר שמות עמ' 35: "...הפסיכולוגיה הציבורית עוסקת בכירור האופי, התכונות והגוונים המיוחדים לכל עם... הדברים כבר היו ידועים לנו כדורות קדמונים: 'שר האומה', 'מלאך האומה', 'נשמת האומה'."

²³ "ארץ ישראל היא הגוף של ישראל" מעיני הישועה חלק ג', י"ט.

²⁴ ויקרא כ"ו ל"ב.

ורחבה ואשר היתה נושבת מעולם והיא חרבה כמדה, כי מאז יצאנו ממנה לא קבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם²⁵.

עם שלא עבר את ההכנה המיוחדת להתקשרות עם ארץ הקודש לא יוכל לעמוד בפני העוצמה הגדולה שלה.

כך מסביר הרב ב'עין איה' שהייסורים שקודמים לירושת הארץ מכינים את עם ישראל להתחברות לארץ העל-טבעית, את דבריו הוא מביא על הגמרא במסכת ברכות²⁶:

"תניא, רבי שמעון בן יוחאי אומר: שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל, וכולן לא נתן אלא על ידי יסורין. אלו הן: תורה וארץ ישראל והעולם הבא... ארץ ישראל דכתיב (דברים ח') כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך, וכתיב בתריה: כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה". - "יש מעלות שהן בטבע האדם, לפי שרש יצירתו באשר הוא אדם, להשיגן. וכיוון שהן שוות לטבע אין צריך יסורין כדי לזכות אליו. אמנם לזכות למעלה שהיא חרץ לטבע, ולמעלה מן הטבע, אין כוחות הגוף שהם טבעיים מוכנים לזה כי אם על ידי יסורין... וישראל הכינים הקב"ה שבג' אלה יתעלו מעל ענייני הטבע. מצד השכל נתן להם התורה לרומם השלמת שכלם למעלה מן הטבע. ומצד הגוף, ארץ ישראל שהיא ארץ גופנית, ומ"מ יש בה כח קדושה סגולי למעלה מענין הטבע. ועוד²⁷, מצד הנפש לזכות למעלה עליונה גבוהה מן הטבע, ע"כ כולם לא נתנו כי אם על ידי יסורין".

בורא העולם נתן ייסורים לעם ישראל קודם ירושת הארץ, כי על מנת "להשיג מדרגת קדושתה" של הארץ, שנמצאת מחוץ לגבולות הטבע הרגיל, שגם באבניה ועפרה שורה קדושה, צריכה האומה לעבור הכנה מיוחדת בה מדרגת הגוף שלה מתעלה מעבר למדרגת גוף רגילה של אומה. כך אומר הרב באורות ישראל²⁸, שבגלות מצרים עבר עם ישראל תהליך קשה ומיסר של צירוף, וגם צד החול שבו נתעלה לקדושה:

"נראה הדבר שמקודם נערך הדבר שצורת האדם תשתלם בכללותה, ובתור תוספת ויתרון יגלה על האומה המיוחדת רוחה המפואר בהדרת קודש. אבל נתקלקלו הענינים ורוח האדם שקע כל כך בכלל, עד שלא היה החול יכול להעשות בסיס לקודש אלא אם כן יקלקל אותו. והוכרחה גלות מצרים לבוא בתור כור הברזל,

²⁵ רמב"ן שם ט"ז.

²⁶ מסכת ברכות דף ה' ע"א.

²⁷ פרק ה', ח'.

שצירפה את צד האדם שבישראל, עד שנעשה לבריה חדשה, וצורתו החולית נטשטשה לגמרי. והוחל פעם אחת על ידי הגרעין האנושי לצורה שמראש ועד עקב כולה ישראלית, יעקב וישראל".

לעבד אין שום ישות עצמית, כל כולו משועבד לאדונו, וכמו שהדבר בפרט כך גם הדבר באומה. אומה אשר משועבדת לאומה אחרת לא יכולה להוציא לפועל את כוחותיה העצמיים המיוחדים לה והגנזים בקרבה, היא לא יכולה לפתח תרבות עצמאית או דרכי שלטון משלה, שהם דברים המבטאים ישות לאומית עצמאית ויחודית. בדרך הזו, דרך העבדות, נמחקה לעם ישראל המשועבד במצרים כל ישות שהיתה לו קודם לכן והוא נוצר מהתחלה כעם. הקב"ה בחר בעם ישראל ולשם כך יצר אותו מחדש²⁸ כעם בעל אופי מיוחד, שהקדושה טבועה עמוק אפילו בתוך החלקים הגופניים והגשמיים שלו, ולכן כחלק מהתכונות המיוחדות אותו הוא מסוגל להתקשר לארץ ישראל.

שתי קדושות

הסברנו בפרקים הקודמים שארץ ישראל הינה ארץ על-טבעית, ומיוחדת מכל הארצות בכך שבה מתגלה הקודש גם בחול, ויש הופעה נצחית גם בחלקיה החומריים. הרב מסביר שישנם שתי איכויות של קדושה בעולם, הקדושה הלוחמת בטבע והקדושה שבטבע. הקדושה הלוחמת בטבע היא מושג הקדושה כמו שרוב האנשים תופסים אותו, שהקודש מתנגד לחיים הטבעיים הפשוטים ודורש מהאדם להתנזר, להסתגף ולהתרחק ככל יכלתו מכל מה שקשור לחיים חומריים. המשפט המבטא יותר מכל קדושה זו הוא 'חורבן השכל הוא בבנין הגוף'. הקדושה הזו היא קדושה שהביא עמו עם ישראל מן הגלות, אך בארץ ישראל מתודעת האומה לקודש איכותי בהרבה, הקודש שמתגלה בתוך הטבע. בארץ ישראל לא נדרשים מהאדם סיגופים ועינויים, אלא להיפך, מוטל עליו לפתח ולשכלל את גופו בקדושה ובטהרה, זו הקדושה הארץ-ישראלית עליה דיברנו בפרקים הקודמים והיא עליונה לאין ערוך מהמתנגדת לטבע. ההדרכה המעשית ש'כל מה שהגוף יותר שלם גם הנשמה שלמה'²⁹ המיוחדת לארץ, חוזרת הרבה באיגרות ששולח הרב לרב חרל"פ³⁰, ומתמצית בקיצור ובעומק בפיסקה זו³¹:

²⁸ המהר"ל ב'צנח ישראל' פרק י' עמ' ס"א: "...אבל כאשר תראה כי ישראל לא היו לעם כלל קודם שיצאו ממצרים, כדכתיב (דברים כ"ו): 'יורד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב', ואז ה' יתברך הוציא אותם משם והיו אל ה' יתברך, ואם כן לא היו ישראל בלא זה כלל, רק כאשר היו לעם נקרא שם ה' עליהם... מאחר כי מצד בריאה שלהם הם אל ה' יתברך, כאשר נראה בהם דבר זה כי כאשר היו לעם אז מיד היו אל ה' יתברך'.

²⁹ מעיני הישועה חלק ג', י"ט.

³⁰ אגרת תי"ח: "אקוה שיתאמץ כבוד תורתו במעז שם ה' ב"ה, וישקוד על שמירת בריאות גופו היקר... ולא יפחד ולא יתעצב חלילה כלל וכלל, ולא ייגע יותר מכחו את כחותיו הנעלים, הרוחניים והגופניים...".

"הקדושה שבטבע היא קדושת ארץ ישראל, והשכינה שירדה בגלות עם ישראל³² הוא הכשרון להעמיד קדושה בניגוד להטבע. אבל אין הקדושה שהיא לוחמת נגד הטבע קדושה שלימה, היא צריכה להיות בלועה בתמציתה העליונה בקדושה העליונה, שהיא הקדושה שבטבע עצמו, שהוא יסוד תיקון עולם כולו וביסומו הגמור. והקודש שבגולה יחובר אל ארץ הקודש, ועתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שייקבעו בארץ ישראל".

הרב מסביר, שהקדושה שמתגלה בדרך טבעית היא הקדושה של ארץ ישראל, שם לא צריך להלחם ביצר הרע, אלא לשעבד אותו לעבודת האלוקים, להרכיב את הנשמה על הגוף וכחותיו. זוהי התכונה של השכינה השורה בארץ, וזהו האור הגדול הגנוז בה. לעומתה, הקדושה של חוץ לארץ היא זו הנאבקת בגופניות, וזוהי שכינת ה' שירדה עמנו לחוץ לארץ, "משחרב בית המקדש אין לו לקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה". בארץ ישראל מופיעה השכינה דרך חיי האומה הציבוריים - כלכלה, בטחון, פוליטיקה, מסחר ותעשייה, כל חיי האומה המעשיים והארציים, אך בחוץ לארץ היא מופיעה רק בקודש הנגלה אשר בלימוד התורה ובבית המדרש. בחוץ לארץ יש סתירה בין הקודש לטבע ובין התורה לחיים.

הארץ והברית

הקדושה הארץ-ישראלית המיוחדת עליה דיברנו מתבטאת במיוחד בברית המילה, 'מבשרי אחזה אלוהי'³³. במעשה המילה אנו מטביעים אות אלוקי בבשרנו, ומקדשים את כח החיים המסמל יותר מכל את הגופניות והתאוות החומריות. הרב מסביר באורות³⁴ שהדמות המהווה סמל לקדושת הטבע, היא אליהו הנביא, שהוא גם מכונה מלאך הברית המשתתף עם ישראל בברית המילה:

"הנני רואה בעיני אור חיי אליהו עולה, כחו לאלוהיו הולך ומתגלה, הקודש שבטבע פורץ גדריו, הולך הוא בעצמו להתאחד

אגרת תנ"ך: "ועל כולם נא ונא יחזיק בשמירת בריות גופו היקר ויתגבר בצהלת רוח...".
³¹ ערפילי טהר עמ' קכ"ה.

³² ספרי במדבר פיסקא קס"א ד"ה 'ולא תטמא': 'ר' נתן אומר חביבים ישראל שבכל מקום שגלו שכינה עמהם גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר 'הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה' (שמואל א' ב', כ"ז). גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר 'למענכם שולחתי בבלה' (ישעיה מ"ג, י"ד). גלו לעילים שכינה עמהם שנאמר 'ושמתי כסאי בעילים והאבדתי משם מלך ושרים' (ירמיה מ"ט, ל"ח). גלו לאדום שכינה עמהם שנאמר 'מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה' (ישעיה ס"ג, א'). וכשהם חוזרים לשכינה חוזרת עמהם שנאמר 'ושב ה' אליהן את שבותך ורחמך' (דברים ל', ג') 'והשיב' לא נאמר לא 'ושב'".

³³ איוב י"ט, כ"ו.

³⁴ אורות התחיה, ל'.

עם הקודש שלמעלה מן הטבע הגס, עם הקודש הלוהם בטבע... בעצם עומק הטבע תביעה גדולה מתגברת לקדושה ולטהרה, לעדינות נפש ולזיכוך החיים, אליהו בא לבשר שלום ובנשמתה הפנימית של האומה זרם חיים של טבע מתפרץ, והוא הולך ומתקרב אל הקודש".

לפי מה שהסברנו עד כאן, ההכנה של עם ישראל לקשר עם הארץ היא בעצם הכנה למדרגת הקודש שבטבע, ומדרגה זו מתבטאת במיוחד בברית המילה³⁵. אם כנים דברינו נצטרך למצוא מקורות לכך שמציאות עם ישראל בארץ תלויה במילה, שזהו המעשה המעלה אותו לרמת הקדושה המופיעה בארץ ישראל. ואכן אנו מוצאים שני מקומות בהם תולה רש"י את ירושת הארץ על ידי ישראל בקיום מצות המילה. המקום הראשון הוא במסכת ברכות בדיון על ברכת המזון, האם אדם שלא אמר 'ועל בריתך שחתמת בבשרינו' בברכת הארץ ('על הארץ ועל המזון') יוצא ידי חובה³⁶:

"תניא, רבי אליעזר אומר: כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ, ומלכות בית דוד בבונה ירושלים - לא יצא ידי חובתו; נחום הזקן אומר: צריך שיזכור בה ברית. רבי יוסי אומר: צריך שיזכור בה תורה".

רש"י: "צריך שיזכור בה ברית - בברכת הארץ, שעל ידי ברית נתנה לאברהם בפרשת מילה (בראשית י"ז) ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגורך".

רש"י אומר שהארץ נתנה לאברהם בעבור ברית המילה. לכל ברית כידוע יש שני צדדים, וכל צד משתתף בברית על ידי שהוא מקיים את חלקו. בברית המילה הצדדים הם עם ישראל והקב"ה, עם ישראל מתחייב לשמור על ברית המילה והקב"ה מבטיח להיות לנו לאלוקים בארץ³⁷. הסתופפותנו בצל השכינה בארץ ישראל תלויה בשמירתנו את ברית המילה. המקור לדברי רש"י במסכת ברכות נמצא בפרשת המילה בספר בראשית³⁸, וגם שם מסביר רש"י את הקשר בין המילה לארץ בצורה דומה:

³⁵ להרחבה עיין באורות הקודש כרך ג' עמ' ש'.

³⁶ דף מ"ח ע"ב.

³⁷ מדרש תהלים מזמור ק"ה, א': "אמר ר' יוסי בר חלפתא לר' ישמעאל בריה מבקש את לראות פני שכינה בעולם הזה, עסוק בתורה בארץ ישראל".

מסכת כתובות דף ק"י ע"ב: "ת"ר: לעולם ידור אדם בא"י אפי' בעיר שרובה עובדי כוכבים, ואל ידור בחו"ל ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל הדר בארץ ישראל - דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחוצה לארץ - דומה כמי שאין לו אלוה, שנא': (ויקרא כ"ה) 'לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים'".

מכילתא דרבי ישמעאל בא פרשה א': "תדע שאין השכינה נגלית בחוצה לארץ, שנאמר: 'ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה' (יונה א', ב') וכי מלפני ה' הוא בורח... אלא אמר יונה אלך לי בחוצה לארץ מקום שאין השכינה נגלית שהגויים קרובי תשובה הן שלא לחייב את ישראל".

³⁸ בראשית י"ז, א'-י"א.

ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים וירא ה' אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים: ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד: ויפל אברם על פניו וידבר אתו אלהים לאמר: אני הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים: ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך: והפרתי אתך במאד מאד ונתתיך לגוים ומלכים ממך יצאו: והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדרתם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך את כל ארץ כנען לאחות עולם והייתי להם לאלהים: ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמר אתה חרעך אחריך לדרתם: זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר: ונמלתם את בשר ערלתכם והיית לאות ברית ביני וביניכם:

רש"י: ואתנה בריתי - ברית של אהבה וברית הארץ להורישנה לך על ידי מצוה זו: ויפל אברם על פניו - ממורא השכינה, שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקודש נצבת עליו: והקמותי את בריתי - ומה הוא הברית, להיות לך לאלהים: לאחת עולם - ושם אהיה להם לאלהים, אבל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלה:

מפירוש רש"י על פרשת המילה ניתן ללמוד כמה יסודות חשובים העומדים ביסוד הנושא בו אנו עוסקים. השכינה שורה רק בארץ ישראל, שם היא מתגלה בשיא הופעתה, וללא הכנה מיוחדת שעושה המילה אי אפשר לעמוד בפני עוצמה כל כך חזקה של רוח הקודש. צד אלוקים בברית הוא להיות לנו לאלוקים, דבר המצריך מצידנו להמצא בארץ ישראל, כי בחו"ל לא שורה השכינה, ועל מנת להמצא בארץ ישראל בנוכחות מתמדת של התגלות אלוקית צריך את המילה. יוצא בעצם, שהמילה היא תנאי הכרחי לירושת הארץ, והארץ היא האמצעי להגיע למצב הנכסף כל כך של 'והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם'³⁹, 'כל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה'⁴⁰.

ראינו שלארץ ישראל מעלה מיוחדת על פני שאר הארצות, שבכך שלא חטאה בחטא הארץ כולה קודש, גם חלקיה החומריים, וכל דבר שקשור ביישוב ופיתוח הארץ הוא תכלית ומצוה. הארץ היא הגוף של האומה, ועם ישראל שמתעתד לקבל את ארץ ישראל כגופו צריך לעבור לשם כך הכנה מיוחדת, יצירה מחדש כעם שכולו קודש גם בחלקיו

³⁹ ויקרא כ"ו, י"ב.
⁴⁰ כתובות דף ק"י ע"ב.

הארציים, ולהכנה זו באה גלות מצרים. גם לברית המילה יש קשר אדוק לארץ ישראל בכך שמקדשת את הגוף והבשר הישראלי, ומעלה אותו על ידי כך למעלה העליונה של קדושת הארץ, לא זו הלוחמת בטבע, אלא הבאה מתוך הטבע. המילה עמדה ביסוד הבטחת הארץ לזרע אברהם, וקשר עם ישראל לארצו תלוי במידה רבה בשמירת הברית. לסיום, נביא את דברי הזהר⁴¹ האומר דברים אשר נוגעים מאוד למצבנו היום במרחב הפוליטי-מדיני-רוחני, כאשר אנו מתמודדים על הארץ מול בני ישמעאל, אשר גם הם זרע אברהם, וגם הם מקפידים בחלקם על קיום ברית מילה:

"נאנח רבי חייה ובכה, פתח ואמר: 'זתהי שרה עקרה אין לה ולד', וי על זה, וי על זמן ההוא שילדה הגר את ישמעאל... כך שמעתי מפיו של רבי שמעון הענין ועל זה אני בוכה. וי על זמן ההוא, שלפי ששרה נתעכבה כתוב: 'זתאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני ה' מלדת בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה'. ומפני זה עמדה השעה להגר לרשת לשרה גבירתה, והיה לה בן מאברהם, ואברהם אמר: 'לו ישמעאל יחיה לפניך'. ואף על פי שהקב"ה היה מבשר לו על יצחק, התדבק אברהם בישמעאל, עד שהקב"ה השיבו: 'ולישמעאל שמעתוך הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו במאד מאד שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול'. אחר כך נימול ונכנס בברית הקודש עד שלא יצא יצחק לעולם. ובוא וראה ארבע מאה שנים עמד השר ההוא של בני ישמעאל וביקש לפני הקב"ה ואמר לו: מי שנימול היש לו חלק בשמך? אמר לו: הן. אמר לו: והרי ישמעאל שנימול מפני מה אין לו חלק בך כמו יצחק? אמר לו: יצחק נימול כראוי וכתקונו זה אינו כן⁴², ולא עוד אלא שאלו נדבקים בי כראוי לשמונה ימים ואלה רחוקים ממני עד כמה ימים. אמר לו: אף על פי כן, כיון שנימול האם לא יהיה לו שכר טוב בעבור זה? וי על זמן ההוא שנולד ישמעאל בעולם ונימול. מה עשה הקב"ה, הרחיק לבני ישמעאל מדבקות העליונה, ונתן להם חלק למטה בארץ הקדושה בעבור מילה ההיא שבהם, ועתידיים בני ישמעאל לשלוט בארץ הקדושה כשהוא ריקם מהכל זמן רב, כמו שהמילה שלהם ריקה בלי שלימות, והם יעכבו לבני ישראל מלשוב למקומם עד שתכלה זכות ההיא של בני ישמעאל. ועתידיים בני ישמעאל לעורר מלחמות גדולות בעולם, ויתאספו בני אדם עליהם ויתגרו מלחמה בהם, אחת על הים ואחת על היבשה ואחת סמוך לירושלים, וישלטו אלה באלה וארץ הקודש לא תמסר לבני אדם⁴³. בזמן ההוא יתעורר עם אחד מסוף העולם על רומא הרשעה, ויתגר בה מלחמה שלשה ירחים, ויתאספו שמה עמים

⁴¹ וראו דף לב ע"א, מתורגם.

⁴² זיו הזהר: "יצחק נימול במילה ופריע לה' ימים וישמעאל נימול בן י"ג שנה ואחר חיתוך הערלה קפץ ממקומו ולא הניח לעשות בו פריעה, וכן הישמעאלים שעושים המילה היא לאחר כמה שנים ובלתי פריעה".

⁴³ על פי הרעיון שביסוד הפיסקה הזו, שהארץ ניתנת בזכות המילה, ולאחר עיון ברמב"ן, יובן מדוע אין לעשו חלק בארץ - רמב"ן, בראשית י"ז, ר': "ואיננו נכון בעיני שיבשרנו בעת ברית המילה על עשו, והוא אינו מקיים המילה, וגם לא נצטווה עליה, כמו שדרשו בסנהדרין (נ"ט ע"ב) 'כי ביצחקי ולא כל יצחק'".

ויפלו בידיהם, עד שיתאספו כל בני אדום עליה מכל קצוי ארץ. ואז יתעורר הקב"ה עליהם, זה שאמר הכתוב: 'כי זבח לה' בבצרה', ואחר כך מה כתוב, 'לאחח בכנפות הארץ'. ויכרית לבני ישמעאל ממנה, וישבר כל השרים שלהם למעלה⁴⁴ ולא ישאר שר למעלה של אומות העולם, אלא השר של ישראל בלבדו.

ועל הזמן ההוא כתוב: 'כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד' וכתוב 'ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד', ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

---

⁴⁴ שמות רבה פרשה כ"א, ה': "שאינ הקב"ה מפיל אומה עד שהוא מפיל שרן תחלה".